

הקדמה

לעיתים קרובות הטקסט המקראי מזמן לנו שאלות. יש והשאלה עוסקת בעמדת הכתוב, ויש שהיא מבקשת את עמדתנו האישית. בבואנו להסביר עמדה מסוימת לא נוכל להסתפק בתשובה לקונית, שאינה משקפת את הלך המחשבה שהוביל אותנו אליה; והרי למדנו בילדותנו, ש"ככה - זה לא תשובה".

אם כן, מה עוד נחוץ לתשובה? - **הסבר המתבסס על הכתוב.**

הפלא ופלא

"במטה הכה בסלע, ויצאו ממנו מים - מים!"¹

השיר העממי, כסיפור המקראי, מהלל את משה וקושר בשמו מעשי ניסים ונפלאות. אך דווקא המים החיים שהוציא מן הסלע הביאו עליו מוות במדבר, לפני כניסת העם לארץ המובטחת.

החטא וענשו

במדבר, כ', 7-12

ז וַיִּדְבֹּר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. ח קח אֶת-הַמַּטֶּה, וְהִקְהַל אֶת-הָעֵדָה אֹתָהּ וְאֶהְרֹן אָחִיד, וְדַבַּרְתָּם אֶל-הַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם, וְנָתַן מִיָּמִיו; וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִים מִן-הַסֵּלַע, וְהִשְׁקִיתָ אֶת-הָעֵדָה וְאֶת-בְּעִירָם. ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-הַמַּטֶּה, מִלִּפְנֵי יְהוָה, כַּאֲשֶׁר, צִוָּהוּ. י וַיִּקְהֲלוּ מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן, אֶת-הַקָּהָל--אֶל-פְּנֵי הַסֵּלַע; וַיֹּאמְרוּ לָהֶם, שְׁמַעוּ-נָא הַמְּרִים--הַמֶּן-הַסֵּלַע הַזֶּה, נֹצֵיא לָכֶם מַיִם. יא וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת-יָדוֹ, וַיִּדָּ אֶת-הַסֵּלַע בְּמַטְהוֹ--פַּעַמַּיִם; וַיֵּצְאוּ מִים רַבִּים, וַתִּשָּׁת הָעֵדָה וּבְעִירָם. {ס} יב וַיֹּאמֶר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן, יַעַן לֹא-הֶאֱמַנְתֶּם בִּי, לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל--לָכֵן, לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקָּהָל הַזֶּה, אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם.

בהוציאו מים בדרך נס מן הסלע חטא משה -

במה חטא גדול הנביאים? והאם מגיע לו עונש קשה כל-כך - שלא יכנס לארץ המובטחת!?

לשם בירור החטא נשווה את הוראות ה' (פס' 8) לביצוען ע"י משה (פס' 11):

- ה' אמר לקחת את המטה - משה לקח את המטה.

- ה' אמר לדבר אל הסלע - משה דיבר אל העם.

- ה' לא ציווה להכות בסלע - משה הכה במטהו בסלע פעמיים.

ההשוואה חשפה את חטאו של משה - הפרת צו ה'.

מידת הדין או מידת הרחמים

¹ לשמיעת השיר ביו-טיוב: <http://www.youtube.com/watch?v=Ef1-oQX11bl>
לביצוע משעשע של תלמידים בטיול שנתי: <http://www.youtube.com/watch?v=rRiCjM9UOF4>

על חטאו זה נענש משה קשות, ותגובת אלהים מיידית וחריפה: "וַיֹּאמֶר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן, יַעַן לֹא-הֶאֱמַנְתֶּם בִּי, לְהַקְדִּישְׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל--לָכֵן, לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקֹּהֶל הַזֶּה, אֶל-הָאֶרֶץ, אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם" (במדבר, כ', 12).

האם כה גדול חטאו, עד שה' שלל ממנו את זכות הכניסה לארץ המובטחת?

- כדי לברר אם העונש מוצדק ונגזר על דרך מידה כנגד מידה (חטא חמור - עונש חמור), נעיין בכתובים נוספים:
- ה' אינו עוזר לממרים את פיו: "וַאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם, וְלֹא שָׁמַעְתֶּם; וַתִּמְרוּ אֶת-פִּי יְהוָה... וַתִּשְׁבוּ וַתִּבְכוּ, לִפְנֵי יְהוָה; וְלֹא-שָׁמַע יְהוָה בְּקִלְכֶם, וְלֹא הֶאָזִין אֲלֵיכֶם" (דברים, א', 43, 45).
- אבדון צפוי למי שאינו שומע בקול ה': "... כֵּן, תֵּאבְדוּן: עֵקֶב לֹא תִשְׁמָעוּן, בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם" (שם, ח', 20).
- ה' שוקל להשמיד במגפת דבר את עמו הסורר: "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה, עַד-אָנָּה יִנְאַצְנִי הָעָם הַזֶּה; וְעַד-אָנָּה, לֹא-יֵאֱמִינוּ בִּי, בְּכָל הָאֹתוֹת, אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ. אֶכְנּוּ בַדָּבָר, וְאֹרְשׁוּנוּ..." (במדבר, י"ד, 11-12).
- במלחמת יריחו אסר אלהים לשלוח יד בחרם: "וַיִּרְק-אַתֶּם שְׁמֵרוֹ מֶן-הַחֶרֶם, פֶּן-תִּחְרִימוּ וּלְקַחְתֶּם מֶן-הַחֶרֶם; וְשָׁמַתֶּם אֶת-מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, לְחֶרֶם, וְעַכְרָתֶם, אוֹתוֹ" (יהושע, ו', 18). עכן, אשר הפר צו ה' בשולחו ידו בחרם, נענש במוות - סקילה ושריפה: "וַיִּרְגְּמוּ אוֹתוֹ כָּל-יִשְׂרָאֵל, אָבֹן, וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם בָּאֵשׁ, וַיִּסְקְלוּ אֹתָם בְּאֲבָנִים" (יהושע, ז', 25).

מצאנו שהפרת צו אלהים נחשבת לחטא חמור, ומכאן ניתן להצדיק את העונש החמור שהטיל ה' על משה. אפילו משה, בדברו אל העם ערב הכניסה לכנען, רואה באי-ציות לה' סיבה לזעם ה' (המחייב עונש קשה). ויהוה התאנף-בִּי, על-דַּבְרֵיכֶם; וַיִּשָּׁבַע, לְבַלְתִּי עֲבְרִי אֶת-הַיַּרְדֵּן, וּלְבַלְתִּי-בֹא אֶל-הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה, אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה. **כַּב כִּי אֲנֹכִי מֵת בָּאֶרֶץ הַזֹּאת,** אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת-הַיַּרְדֵּן; וְאַתֶּם, עֹבְרִים, וִירִשְׁתֶּם, אֶת-הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת (דברים, ד' 21-22). בשני הפסוקים הבאים שב ומזכיר משה את חובת הציות לאלהים (גם אם בהקשר של שמירת ברית ה'), ומתאר את האל הכועס והמעניש כאל קנא, אשר זעמו מכלה כאש: "כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, אֵשׁ אֹכֶלֶת הוּא: אֵל, קָנָא" (שם, 25).

הצעה לחובבי "קוצו של יוד":

אפשר לראות בכתוב בדברים, ד', 21-22 שתי פנים:

מחד - נשמע שמשנה אינו מתלונן כלפי ה', היינו מקבל את הדין ומצדיק את האל. מאידך - בפס' 21 משה מאשים את העם בעונשו שלא להכנס לארץ; בגלל דבריהם בא עליו חרון אפו של אלהים. לא סביר שכך מדבר מי שמכיר בחטאו ומקבל עליו את הדין; סביר יותר שאלה מילים של אדם ממורמר, אשר סבור כי נענש בחומרת-יתר (או ללא הצדקה...?).

האם נוכל לטעון אחרת - שאלהים הגזים בעונש?

חומרת העונש מעוררת שאלה לא פשוטה, העלולה להישמע כמערערת על שיקול דעתו של ה' ועל סמכותו:

אולי יכול היה אלהים לחוס על מי שהנהיג את העם במשך שנים רבות, נשא במסירות אין-קץ בנטל הכבד של עם קשה עורף, מתלונן סדרתי וכפוי טובה? **מדוע לא נהג בו אלהים על-פי מידת הרחמים?**

בבואנו ללמד סגוריה על משה נוכל לזקוף לזכותו אמונה ובטחון ללא עוררין בה', והיענות לכל דרישותיו. משה הקדיש את חייו לעמו של אלהים, ושילם על כך מחיר אישי כבד. הוא נהג בעם באהבה, בסבלנות ובסובלנות גם כשמרד בו והשביעו מרורים; התמסר כל-כולו למשימה שהטיל עליו ה' - להפוך ערב-רב לעם.

האם לא מגיעה "הנחה"? האם לא מגיעות לו זכויות-יתר, או יחס של לפני משרת הדין?

וגם אם מצאנו את משה חוטא וראוי לעונש קשה, אלי נוכל לייחס למקרה **נסיבות מקלות**, העשויות לעורר הבנה, הזדהות וחמלה אשר ראוי שימתיקו את העונש?

☺ נוכל למנות את תכונותיו הטובות ואת גדולת מעשיו, שבזכותם ראוי משה להתחשבות והקלה בדין.

רבים וקשים היו ימי משה, ורצופים תלאות-דרך ויסורי-נפש. כל קושי בו נתקל העם, קטן כגדול, הופנה מיידית אל משה בבכי, זעם, האשמה וכפיות טובה - ולמרות זאת לא מאס משה בעם ולא התפטר מתפקידו! אולי זאת הפעם פקעה סבלנותו? אולי העלבון הוציא את משה משלוותו, ובסערת-רוחו ביקש ללמד את העם הסורר לקח ושאל באירוניה את הממרים² "הֲמֵן-הַסֵּלַע הַזֶּה, נֹצֵיא לָכֶם מַיִם?" (במדבר, כ', 10).

☺ פירוש הרטום (במדבר, עמ' 79-80) מחזק את הרעיון בדבר אובדן-שליטה: "החטא הוא זה, שמשה כעס על העם ואמר גם בשם אהרן: שמעו נא המורים, ולמעשה לא המרו אז בני ישראל את פי ה', אלא בקשו מים שבאמת היו דרושים להם. בראותם את כעסם של משה ואהרן ובשמעם את דבריהם הקשים חשבו העם שאף ה' חרה בהם, אף על פי שלא היתה סיבה לכך, ולכן ייחסו לה' מידה לא טובה ולא הקדישוהו, לא ייחסו לו מידת הקדושה השלמה. לפי חז"ל, היו הכעס וההתמרמרות של משה על העם הגורם לאי הדיוק במילוי דבר ה'. כי מאחר שבא לכלל כעס בא לכלל טעות".

בחנו גם עמדה מנוגדת המחשיבה את עונשו של משה לחמור מדי, וביססנו אותה גם על פרשנות וגם על מידת הרחמים (שכמידת הדין, אף היא מאפיינת את אלהים).

מי שחושב שמשה לא חטא - שיקום !

שאלה לגיטימית, הלא כן? אפשר להציע לתלמידים לנקות את משה מאשמה תוך מתן הסבר ברור ונימוק על סמך הכתוב. כל רעיון מקורי ויצירתי יתקבל בברכה !

עמדה שונה נוכל למצוא בדברי רמב"ן (מקראות גדולות), הסבור שאין חטא במעשהו של משה, וכי שאלתו הרטורית "המֵן הסלע..." נועדה להדגיש את הפלא האלוהי שבהוצאת מים מסלע. "שאמר להם שמעו נא המורים בה' האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה המן החלמיש הזה יהיה לנו כוח בטבע. שנוציא אנחנו ממנו מים. רק הכירו כי מאת ה' הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה. והוא אשר יפרנס אתכם וזה הטעם שאמר להם בחן וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים... והגיד כי הם קטני אמונה".

במדבר י"ג-י"ד - סיפור המרגלים

הקדמה

² "המורים" - הרגילים להמרות את פי ה' ולמרוד בו (עולם התנ"ך, במדבר, עמ' 123).

משה שלח שנים-עשר מרגלים "לתור את הארץ" (במדבר, י"ג, 12). בשובם מסרו למשה ולעם את ממצאיהם, ושם נאמר, ש"הוציאו את דיבת הארץ אשר תרו אותה" (שם, 32). העם נחרד למשמע דבריהם, וכדרכו בעת קשה, בכה וביקש למות, הצטער על יציאת מצרים ויחל לשוב שמה. חרון האל לא אחר לבוא: אלהים ביקש לעשות כלה בכל העם (י"ד, 11), ורק תחנוני משה הביאו להחלת העונש על דור המדבר בלבד; על עשרת המרגלים שהוציאו את דיבת הארץ והמרידו את העם נגזר עונש מוות (שם, 23, 34-37).

אמת או שקר?

לפי הכתוב המרגלים הוציאו את דיבת הארץ, "וַיֵּצִיאוּ דִבַּת הָאָרֶץ, אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ, אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֵאמֹר: הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ, אֶרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא, וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ, אַנְשֵׁי מְדוּת" (י"ג, 32); על כך הענישם אלהים - "וַיָּמָתוּ, הָאֲנָשִׁים, מוֹצְאֵי דִבַּת-הָאָרֶץ, רָעָה--בְּמַגֵּפָהּ, לִפְנֵי יְהוָה. (י"ד, 37).
על מה ולמה נענשו המרגלים? האם לא ביצעו נאמנה את המשימה שהטיל עליהם משה?

נשווה בין ההוראות שקיבלו המרגלים ממשה, לבין ביצוע ההוראות בשטח.

ההוראות מפי משה (י"ג, 17-20)	ביצוע ההוראות בשטח (י"ג, 11-29)
יז וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה, לְתוֹר אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן; וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם, עֲלוּ זֶה בְּנֶגֶב, וְעֲלִיתֶם, אֶת-הַהָר. יח וַרְאִיתֶם אֶת-הָאָרֶץ, מֶה-הוּא...	כא וַיַּעֲלוּ, וַיִּתְּרוּ אֶת-הָאָרֶץ, מִמִּדְבָּר-צֹן עַד-רְחֹב, לְבֹא חֲמַת. כב וַיַּעֲלוּ בְּנֶגֶב, וַיָּבֹא עַד-חֲבֹרֹן...
יח ... וְאֶת-הָעָם, הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ--הַחֲזָק הוּא הָרַפָּה, הַמַּעֲט הוּא אִם-רָב.	כב ... וְשָׁם אַחִימֵן שָׁשִׁי וְתַלְמִי, יְלִידֵי הָעֵנָק... כח אָפֶס כִּי-עָזָה הָעָם, הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ... וְגַם-יְלָדֵי הָעֵנָק, רָאִינוּ שָׁם. כט עַמְלֹק יוֹשֵׁב, בָּאָרֶץ הַנֶּגֶב; וְחַתְנִי וְהַיְבוֹסִי וְהָאֱמֹרִי, יוֹשֵׁב בְּהָר, וְהַכְנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל-הַיָּם, וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן.
יט וַיֹּמַר הָאָרֶץ, אֲשֶׁר-הוּא יוֹשֵׁב בָּהּ--הַטּוֹבָה הוּא, אִם-רָעָה; וַיֹּמַר הָעָרִים, אֲשֶׁר-הוּא יוֹשֵׁב בְּהֶנָּה--הַבְּמַחֲנִים, אִם בְּמִבְצָרִים.	כז וַיֹּסְפֵרוּ-לוֹ, וַיֹּאמְרוּ, בָּאֲנֹנוּ, אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ; וְגַם זָבַת חֵלֶב וּדְבַשׁ, הוּא--וְזֶה-פְּרִיָּהּ. כח ... וְהָעָרִים, בְּצֻרוֹת גְּדֹלֶת מְאֹד, וְגַם-יְלָדֵי הָעֵנָק, רָאִינוּ שָׁם.
כ וַיֹּמַר הָאָרֶץ הַשְּׂמִנָּה הוּא אִם-רָזָה, הַיֵּשׁ-בָּהּ עֹץ אִם-אֵין, וְהַתְחַזְקֹתֶם, וְלִקְחֹתֶם מִפְּרִי הָאָרֶץ; וְהִזְמִים--יָמִי, בְּכּוֹרֵי עֲנָבִים.	כג וַיָּבֹאוּ עַד-נַחַל אֶשְׁכֵּל, וַיִּכְתְּרוּ מִשֶּׁם זִמְזֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד, וַיִּשְׁאַהּוּ בְּמוֹט, בְּשָׁנִים; וּמִן-הָרְמָנִים, וּמִן-הַתְּאֵנִים. כו ... וַיִּרְאוּם אֶת-פְּרִי הָאָרֶץ. כז ... וְגַם זָבַת חֵלֶב וּדְבַשׁ, הוּא--וְזֶה-פְּרִיָּהּ.

בדקנו ומצאנו, שהמרגלים לא שיקרו - הם מסרו את המידע שליקטו בארץ - ביצעו את משימתם כנדרש.

יחד עם זאת, עדיין לא מצאנו מהי הרעה שעשו המרגלים? - "וַיֵּצִיאוּ דִבַּת הָאָרֶץ, אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ" (י"ג, 32).

זה הזמן להיעזר במילון - נבדוק את פירוש המילה דָּבַח. אבן שושן מגדיר: דברי גנאי, לעז, רכילות.³

³ מלשון דיבור; משורש ד-ב-ב; וכך גם באכדית: dibbu = דיבור.

ראינו שגם המילון שולל קשר בין דיבה לבין שקר, והוא מכוון אותנו לחפש בדברי המרגלים דברי גנאי ולעז, דיבור שלילי ובלתי ראוי על הארץ. אם כן - מה אמרו שעורר עליהם את חמת ה'?

מחצית הכוס הריקה ומחצית הכוס המלאה

נקרא שוב את דברי המרגלים, והפעם נמיין אותם: נבחין בין המידע ה"יבש" - מה שראו, לבין מה שאמרו מהרהורי ליבם - דברי הערכה ושיפוט אישיים.

בפס' 27-29 המרגלים מסרו מידע יבש שעורר התרגשות וקולות מפוחדים בקרב העם; כנראה שהמידע עורר פחד ורתיעה ממשמית כיבוש הארץ שנכונה להם. אפשר להבין זאת מתגובת כלב, שהיסה את העם, חיזק ועודד: "וַיִּהְיֶה כָּלֵב אֶת-הָעָם, אֶל-מֹשֶׁה; וַיֹּאמֶר, עֲלֶה נַעֲלֶה וְנִרְשָׁנוּ אֹתָהּ--כִּי-יָכוֹל נוֹכַל, לָהּ" (פס' 30). נשים לב, שלא משה הוא שהיסה את העם, אלא כלב⁴ - מי שראה במו עיניו את הארץ, ובחר לראות את מחצית הכוס המלאה⁵. בניגוד לכלב, בחרו שאר המרגלים לראות את מחצית הכוס הריקה - **בפס' 31-33**, כשהמרגלים⁶ דיברו בשנית (בתגובה לדברי כלב), **הם מסרו מהרהורי-ליבם - דברי הערכה ושיפוט אישיים**.

פסוק 31 - "וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-עָלוּ עִמּוֹ, אָמְרוּ, לֹא נוֹכַל, לַעֲלֹת אֶל-הָעָם: כִּי-חָזָק הוּא, מִמֶּנּוּ". המרגלים חולקים על דברי כלב "עלה נעלה" באומרם בדיוק ההיפך: "לא נוכל לעלות"; הם מנמקים את דבריהם (מילת "כִּי") בדברי הערכה ושיפוט אישיים של עצמת ישראל לעומת עצמת כנען, בקובעם כי כיבוש הארץ נדון לכשלון.

פסוק 32 - "וַיֵּצִיאוּ דִבַּת הָאָרֶץ, אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ, אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֵאמֹר: הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ, אָרֶץ אֲכָלֹת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא, וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ, אֲנָשִׁי מְדוֹת".

הכתוב מציין כי המרגלים הוציאו את דיבת הארץ, ומפרט את הגנאי והלעז שאמרו על הארץ ועל יושביה.

פסוק 33 - וְשֵׁם רָאִינוּ, אֶת-הַנְּפִלִים בְּנֵי עֲנָק--מִן-הַנְּפִלִים; וַנְּהִי בְּעֵינֵינוּ כַּחַגְבִּים, וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם". המרגלים מרחיבים את הערכתם השיפוטית: ל"ילידי הענק" שצינו כעובדה בדבריהם הראשונים (28) הוסיפו פעמיים את התואר המאיים "נפילים"; הם אמרו שהרגישו "כחגבים" יחסית ליושבי כנען, וסיימו דבריהם בהבעת דעה צורמת ומפחידה "וכן היינו בעיניהם" - וכי מנין להם מה חשבו עליהם תושבי כנען?! אין ספק שפרט זה הם בדו מליבם, שנאחו פחד נוכח משימת כיבוש הארץ הצפויה להם; לא פלא שעוררו בקרב העם סערת רגשות שהתעצמה לכדי מרד - "א ותשא, כל-העדה, ויתנו, את-קולם; ויבכו העם, בלילה ההוא. ב וילנו על-משה ועל-אהרן, כל בני ישראל; ויאמרו אליהם כל-העדה, לו-מתנו בארץ מצרים, או במדבר הזה, לו-מתנו. ג ולמה יהיה מביא אתנו אל-הארץ הזאת, לנפל בחרב--נשינו וטפנו, יהיו לבז; הלא טוב לנו, שוב מצרימה. ד ויאמרו, איש אל-אחיו: נתנה ראש, ונשובה מצרימה." (י"ד, 1-4).

גם רמב"ן⁷ מבחין בהבדל בין שתי האמירות של המרגלים על הארץ. הראשונה אינפורמטיבית - אמת, והשנייה דיבה שנועדה להפחיד את העם - שקר, כלשון רמב"ן. "הוציאו להם דיבה בפני עצמם... האנשים האלה בראותם העם אשר כגובה ארזים גובהו וחסון הוא כאלונים נפל פחדם עליהם והמסו לב אחיהם.

⁴ הוא אף נוקט כפל-לשון (פעמיים!) המעיד על בטחון ואמונה (באלהים, במשה, בעם בעצמו - הכל פתוח לדיון).

⁵ וכך גם בדברי כלב ויהושע "טובה הארץ, מאד מאד... ארץ, אשר-היא זבת חלב ודבש (י"ד, 6-8)

⁶ למעט יהושע, ככתוב בפרק י"ד, 9-6.

⁷ מקראות גדולות, במדבר, י"ג, 32.

וכאשר ראו כי עדיין היו ישראל נועצים לעלות, ויהושע וכלב מחזקים את ליבם, הוציאו דיבה בשקר כדי לבטל עלייתם... ועל זה נענשו במגיפה, שנאמר 'וימותו האנשים מוציא דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה'".

החטא ועונשו

ראינו מה היו דברי הדיבה שאמרו המרגלים בגנות הארץ. אף עמדנו על תוכן ומהות דבריהם, שאמנם היו בגדר מידע מציאותי על הארץ ויושביה, אך כללו גם שיפוט וביקורת רעים ומזיקים. הדיבה הרעה (י"ד, 37) שהוציאו המרגלים על הארץ הפילה על העם פחד גדול ועוררה אותו **למרוד** במשה - "נתנה ראש, ונשובה ממצרֵימה (י"ד, 4), וחמור מכך - **מרד** באלהים, כדברי יהושע, "אֵדָה בַּיהוָה, אֶל-תְּמָרְדּוֹ" (י"ד, 9).

מצאנו שהמרגלים חטאו במרידה בה', וכבר קראנו שנענשו במיתה.

אך האם זהו חטא חמור עד כדי עונש מוות ?

תפיסת הגמול המקראית משקפת אחריות למעשים ולהתנהגות, והענישה נגזרת על דרך מידה כנגד מידה. לשאלת חומרת החטא והעונש נעזר בקונקורדנציה⁸ - נחפש מראי מקום למילים מַרְדּוּ וּמָרָה (הקרובה למַרְדּוּ) ונקרא אותם בהקשרם.

- לאחר שסייעו לאחיהם בכיבוש נחלותיהם שבו שבטי עבֵה"י המזרחי לנחלתם, ובנו מזבח אשר ישמש לפולחן ה' בעבֵה"י המזרחי (יהושע, כ"ב). מעשה זה נחשב **למרידה באלהים** - מעשה חמור⁹ העלול להמיט על העם כולו את זעם אלהים: "כֹּה אָמְרוּ כָל עַדְת יְהוָה, מָה-הַמַּעַל הַזֶּה אֲשֶׁר מַעַלְתֶּם בְּאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, לָשׁוּב הַיּוֹם, מֵאַחֲרֵי יְהוָה--בְּבִנְיַתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ, לְמַרְדֵּךְם הַיּוֹם בַּיהוָה" (שם, 16). " וְאַתֶּם תֵּשְׁבּוּ הַיּוֹם, מֵאַחֲרֵי יְהוָה; וְהָיָה, אַתֶּם תְּמָרְדּוּ הַיּוֹם בַּיהוָה, וּמָחָר, אֶל-כָּל-עַדְת יִשְׂרָאֵל יִקְצֹף" (שם, 18). חומרת חטא המרד בה' מודגשת באמצעות חזרה: "... וּבַיהוָה אֶל-תְּמָרְדּוֹ, ... בְּבִנְיַתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ..." (19); "... אִם-בְּמָרְדּוֹ וְאִם-בְּמַעַל בַּיהוָה, אֶל-תּוֹשִׁיעֵנו הַיּוֹם הַזֶּה" (28); "חֲלִילָה לָנוּ מִמֶּנּוּ לְמַרְדּוֹ בַּיהוָה..." (29).

- בדברים, ט', מזכיר משה לעם את חטאי העבר. מדבריו על הסיפור שבפרקנו נוכל לקשור את **המרד בה'** עם השורש **מ-ר-ה** ועם **אי-ציות לה'**: "וּבִשְׁלַח יְהוָה אֶתְכֶם, מִקְדָּשׁ בְּרִנֵּעַ לְאֹמֶר, עָלוּ וּרְשׁוּ אֶת-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם; וְתִמְרוּ, אֶת-פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, וְלֹא תִאָּמְנֶתֶם לוֹ, וְלֹא תִשְׁמַעְתֶּם בְּקִלּוֹ" (שם, 23). בנאומו מזהיר משה את העם: אם תמרו את פי ה' - יבוא עליכם קצפו-כעסו: "זָכַר, אֶל-תִּשְׁפָּח, אֶת אֲשֶׁר-הִקְצַפְתָּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, בְּמִדְבָּר: לִמְן-הַיּוֹם אֲשֶׁר-נִצַּאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, עַד-בְּאֶכְס עַד-הַמָּקוֹם הַזֶּה, מִמֶּרֶם הָיִיתֶם, עִם-יְהוָה" (שם, 7); אלהים קצף על העם גם בגלל חטא העגל, ורצה להענישו בכלייה: "וּבַחֲרֹב הִקְצַפְתֶּם, אֶת-יְהוָה; וַיִּתְאַנֶּף יְהוָה בְּכֶם, לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם" (שם, 8). המילה המשותפת "קצף" עשויה ללמדנו על חומרתם הדומה של החטאים, ואולי נוכל לגזור ממנה גם ענישה דומה.

- גם בסיפור מעל עכן בחרם (יהושע, ז'), חטאו של אדם אחד באי-ציות לה' מוצג כחמור ומאיים על כל העם בענישה חמורה - הסרת חסות האל: "חֲטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עָבְרוּ אֶת-בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם... לֹא אוֹסִיף לְהִיּוֹת עִמָּכֶם" (שם, 11-12); זאת למרות שרק אדם אחד הפר את צו ה', אך איים עכן עצמו נענש במוות - "... וַיִּרְגְּמוּ אוֹתוֹ כָּל-יִשְׂרָאֵל (יהושע, ז', 25).

⁸ מאנדלקרן, עמ' 702.

⁹ יש הרואים בכך נסיון היפרדות מעל העם, ויש הסבורים כי רק שטחי עבֵה"י אינם שטחי קודש ולכן אסורים לפולחן (פסי' 19). להרחבת הנושא ראו "עולם התנ"ך", יהושע, עמ' 200.

- בתהלים, ק"ז, 10-11 מתואר ממרה פי האל כמי ששרוי בחושך ובצלמוות: "יִשְׁכְּבִי חֹשֶׁךְ וְצִלְמוֹת, אֲסִירִי עָנִי וּבְרָזָל. כִּי-הִמְרוּ אֹמְרֵי-אֵל, וַעֲצַת עֲלִיוֹן נָאֲצוּ".

- שמואל מזהיר מפני יד ה', שתהיה בכל מי שיפר את צו ה' וימרה את פיו: "וְאִם-לֹא תִשְׁמָעוּ בְּקוֹל יְהוָה, וּמְרִיתֶם אֶת-פִּי יְהוָה--וְהִיתָה יַד-יְהוָה בְּכֶם, וּבְאַבְתֵּיכֶם" (שמואל א, י"ב, 15).

- במלכים א, י"ג מובא סיפור עצוב על איש האלהים מיהודה, אשר הוכשל בשקר זדוני ע"י נביא מבית אל להפר צו ה' שאסר עליו לאכול ולשתות במהלך שליחותו. איש האלהים מיהודה נענש במוות בזוי, מה שמעיד על חומרת חטאו¹⁰.

במגוון הכתובים¹¹ מצאנו קשר הדוק בין מעשיו של מי שמורד בה', מפר דברו וממרה פיו - זהו חוטא גמור הראוי לעונש חמור.

נשוב לפרק י"ד, ונראה בו את אשר למדנו:

החטא:

(*) מרד בה' - "אֵד בִּיהוָה, אֶל-תִּמְרָדוֹ" (9).

(*) אי-ציות לה' - "וְלֹא שָׁמָעוּ, בְּקוֹלִי" (22).

העונש הצפוי:

(*) מוות לכל העם¹² - "אֶכְנֹוּ בַדָּבָר, וְאוֹרְשָׁנוּ" (9); "וְהִמַּתָּה אֶת-הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד" (15); "אֲנִי יְהוָה, דִּבַּרְתִּי, אִם-לֹא זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל-הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת, הַנוֹעָדִים עָלַי; בְּמִדְבַּר הַזֶּה יִתְּמוּ, וְשָׁם יָמָתוּ" (35).

(*) מוות למרגלים - "וַיָּמָתוּ, הָאֲנָשִׁים, מוֹצְאֵי דְבַת-הָאָרֶץ, רָעָה--בְּמִגְפָה, לִפְנֵי יְהוָה" (37).

משנה תוקף ללימודנו - המפר צו ה' לא יזכה לחסות האל ויפגע קשות - נוכל לשאוב מניסיונו הכושל של העם לכפר על חטאו, כמסופר בפס' 39-45: לט וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה אֶת-הַדִּבְרִים הָאֵלֶּה, אֶל-כָּל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וַיִּתְּאֲבְלוּ הָעָם, מְאֹד. מ וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֹּקֶר, וַיַּעֲלוּ אֶל-רֹאשׁ-הַהָר לֵאמֹר: הֲנֵנוּ, וְעַלֵּינוּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-אָמַר יְהוָה--כִּי חָטָאנוּ. מֵא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, **לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-פִּי יְהוָה**; וְהוּא, לֹא תִצְלַח. מֵב אֶל-תַּעֲלוּ, כִּי אִין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם; וְלֹא, תִּגְּפִיו, לִפְנֵי, אֲבוֹתֵיכֶם. מֵג כִּי הֶעֱמַלְקִי וְהַפְּנַעְנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם, וַיַּפְּלֶתֶם בְּחָרָב: כִּי-עַל-כֵּן שִׁבַּתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה, וְלֹא-יְהִי יְהוָה עִמָּכֶם. מֵד וַיַּעֲפְלוּ, לַעֲלוֹת אֶל-רֹאשׁ הָהָר; וַאֲרוֹן בְּרִית-יְהוָה וּמֹשֶׁה, לֹא-מָשׁוּ מִקִּרְבֵּי הַמַּחֲנֶה. מֵה וַיִּרְדּוּ הֶעֱמַלְקִי וְהַפְּנַעְנִי, הַיֹּשֵׁב בְּהָר הַהוּא; **וַיָּכּוּם וַיִּכְתּוּם**, עַד-הַחֲרָמָה.

¹⁰ ראו "עולם התנ"ך, מלכים א, עמ' 140-142.

¹¹ תקופות שונות בחיי העם, וסוגות מגוונות כגון, הסטוריוגרפיה, חוק ושירה.

¹² משה מתחנן על העם, וה' נענה לו: רק דור המדבר החוטא ימות, "וּפְגַרְיֶכֶם, אֶתֶם--יָפְלוּ, בְּמִדְבַּר הַזֶּה" (32).